

SHARĪ'A-STRAFRECHT IN NOORD-NIGERIA EN DE MENSENRECHTEN*

Ruud Peters
Universiteit van Amsterdam

1 Inleiding

De invoering van het *sharī'a*-strafrecht in de meeste deelstaten van Noord Nigeria heeft gemengde gevoelens opgeroepen: enerzijds verwachtingsvolle euforie bij grote delen van de moslimpopulatie in het Noorden, anderzijds gereserveerdheid en zelfs vrees bij de christelijke Nigerianen. Daarnaast is op internationaal vlak uiting gegeven aan bezorgdheid. Een belangrijke oorzaak van deze vrees was en is de vraag of de ingevoerde *sharī'a*-wetboeken van strafrecht overeenstemmen met de Nigeriaanse constitutionele orde en, in het bijzonder, of deze in overeenstemming zijn met de mensenrechtenbepalingen in de Nigeriaanse grondwet en de internationale verdragen die Nigeria heeft ondertekend. Deze kwestie staat centraal in dit artikel. Daarbij zal ik ook een aantal mogelijk oplossingen bespreken.

2 De invoering van het *sharī'a*-strafrecht¹

De Noordelijke deelstaat Zamfara introduceerde op 27 januari 2000 de eerste *sharī'a*-wetboeken van strafrecht binnen de Nigeriaanse federatie, nadat men eerder *sharī'a*-rechtbanken had ingesteld die de bepalingen zouden toepassen. Net als bijvoorbeeld in de Verenigde Staten van Amerika, zijn ook de deelstaten van de Federale Republiek Nigeria vrij om eigen wetgeving op het gebied van het strafrecht in te voeren. Het voorbeeld van Zamfara werd in mei gevolgd door de deelstaat Niger, waar de regering, zoals in Zamfara, haar volledige steun gaf aan de herislamisering van het juridische systeem. Andere Noordelijke deelstaten volgden onder druk van hun electoraat dezelfde koers. In Katsina en Sokoto

werden nog vóórdat er *sharī'a*-wetboeken van strafrecht waren ingevoerd, reeds vonnissen volgens *sharī'a*-recht uitgesproken en uitgevoerd (in één geval werd overeenkomstig het vonnis een rechterhand geamputeerd). Dit geschiedde op grond van de wetgeving omtrent *sharī'a*-rechtbanken die bepaalde dat deze rechtbanken recht moesten spreken, ook in strafzaken, op basis van de koran, de hadith en de traditionele werken van de Malikitische rechtsschool.

Tegen begin 2004 hadden twaalf noordelijke deelstaten *sharī'a*-strafrecht geïntroduceerd door *sharī'a*-rechtbanken in te stellen en die de jurisdictie te geven in strafrechtelijke zaken alsmede door *sharī'a*-wetboeken van strafrecht uit te vaardigen.² Deze wetboeken van strafrecht omvatten het Malikitische strafrecht met betrekking tot *hudūd*, (de strafbare feiten met vaste straffen, te weten diefstal, roof, onwettige geslachtsgemeenschap, het drinken van alcoholische dranken en lasterlijk beschuldigen van ontucht), doodslag en verwonding, alsmede, onder het kopje *ta'zīr*, de meeste overtredingen die genoemd zijn in het wetboek van strafrecht voor Noord Nigeria uit 1959. Alle *sharī'a*-wetboeken van strafrecht volgen de Malikitische doctrine, met enige kleine verschillen. Ze zijn alleen van toepassing op moslims (of op niet-moslims die wensen te worden berecht onder deze bepalingen en daartoe een geschreven verklaring aan de rechtbank overleggen). Niet-islamitische burgers worden berecht door de *Magistrate Courts* onder het genoemde wetboek van strafrecht van 1959.

Het snelle succes van de islamiseringbeweging in Noord Nigeria was het gevolg van een krachtige druk vanuit de bevolking. Het is opmerkelijk dat Noord Nigeria de enige regio is waar islamitisch strafrecht is ingevoerd middels wetgeving aangenomen door een gekozen parlement. Behalve in Zamfara en Niger waren de regeringen van de deelstaten niet enthousiast over de islamisering van het juridisch systeem: zij werden er door druk vanuit de bevolking toe gedwongen. De algemene steun voor islamitisch strafrecht was het gevolg van meer dan alleen religieuze ijver. De belangrijkste factor was dat velen meenden dat islamitisch strafrecht het antwoord was op de wijdverbreide criminaliteit en overheids corruptie. Daarnaast was het een protest tegen de federale politiek. Na het einde van de militaire dictatuur in 1997 was het centrum van de macht verschoven naar het voornamelijk niet-islamitische Zuiden. De islamiseringbeweging was hier een reactie op: een uitdaging van de federale politiek en een poging om islamitische politieke macht opnieuw te vestigen. Het idee bestond ook dat men door het opleggen van islamitische normen aan het openbare leven, bij voorbeeld door het verbieden van alcohol, het sluiten van drinkgelegenheden en het stoppen van prostitutie, zou kunnen rekenen op Gods hulp in het versterken van de Nigeriaanse moslims. Zoals in de meeste andere landen waar islamitisch strafrecht is ingevoerd, was het tenslotte ook een bewuste bevestiging van de culturele wortels ten opzichte van Westerse politieke en culturele dominantie.

* Met dank aan Robbert Woltering voor assistentie bij de vertaling uit het Engels.

Een belangrijk aspect van de islamisering van het strafrecht is dat de nieuwe wetboeken niet als uitputtend worden beschouwd. Niet opgenomen handelingen kunnen bestraft worden, als ze ook volgens het klassieke islamitische strafrecht strafbaar zijn. De klassieke teksten bevatten echter geen limitatieve opsomming van delicten, maar bepalen dat alle zondige daden naar het eigen inzicht van de rechter bestraft mogen worden. De meeste nieuwe wetboeken van strafrecht bevatten de volgende bepaling:

Handelingen die niet uitdrukkelijk genoemd zijn in deze Sharia Penal Code maar wel in de koran, *sunna* en *ijtihad* van de Malikitische rechtsschool strafbaar worden gesteld, zullen volgens dit wetboek bestraft kunnen worden met een gevangenisstraf van maximaal vijf jaren, of een maximum van vijftig stokslagen, of een boete van hoogstens N5000,00 of een combinatie van bovenvermelde straffen.³

Sommige *shari'a*-wetboeken bevatten bepalingen omtrent de toepassing van de islamitische bewijsregels. Het feit echter dat de meeste wetboeken over dit punt zwijgen, terwijl het een essentieel onderdeel is van de rechtsregels met betrekking tot de vaste straffen (*hudud*) en de vergeldingstraffen voor doodslag en verwonding, moet het gevolg zijn van een bewuste omissie. De wetgevers zullen zich bewust zijn geweest van het feit dat de federale grondwet van Nigeria bepaalt dat wetgeving op het gebied van de bewijslast een zaak van de federatie is. Inmiddels is duidelijk geworden dat in alle noordelijke deelstaten de *shari'a*-rechtbanken de Malikitische bewijsregels volgen, ongeacht of dit in de wet is bepaald of niet. Dat betekent onder meer dat zwangerschap van een ongehuwde vrouw wettelijk bewijs is voor het delict van buitenechtelijk geslachtsverkeer (*zinā*), iets dat alleen de Malikitische rechtsschool accepteert. Twee vrouwen (Safiyatu Hussaini in de deelstaat Sokoto en Amina Lawal in de deelstaat Katsina) werden in 2002 op deze grond door lagere *shari'a*-rechtbanken veroordeeld tot de dood door steniging. Beide veroordelingen werden echter in hoger beroep vernietigd. Deels was dit op technische gronden: de feiten waarvoor ze veroordeeld waren, zouden gepleegd zijn voordat de nieuwe *shari'a*-wetboeken van strafrecht in werking waren getreden. Belangrijker echter was dat de *shari'a*-hoven van beroep in beide deelstaten afweken van de traditionele Malikitische leer en van oordeel waren dat zwangerschap van een ongehuwde gescheiden vrouw in zichzelf niet voldoende bewijs is voor onwettige geslachtsgemeenschap, gezien de Malikitische doctrine die erkent dat zwangerschappen maximaal vijf jaar kunnen duren.⁴

De artikelen over doodslag en verwonding volgen nauwkeurig de klassieke doctrine, dat wil zeggen dat de dader die opzettelijk gedood of verwond heeft,

zelf tot de dood, dan wel het ondergaan van dezelfde verwonding veroordeeld kan worden, indien de nabestaanden of het slachtoffer (bij verwonding) dit eisen. Indien ze geen vergelding eisen of als er geen sprake is van opzet, dan is de dader gehouden bloedgeld te betalen. In sommige wetboeken is bovendien bepaald dat degene die gedood heeft, geëxecuteerd kan worden op dezelfde wijze als waarop deze zijn slachtoffer van het leven beroofde. Tenminste een zo'n vonnis is uitgesproken.⁵ Zoals in het Malikitische recht is sluipmoord (*qatl ghila*, gedefinieerd als "het lokken van een persoon naar een afgelegen plaats en hem [daar] te vermoorden" (Zamfara Sharia Penal Code, art 50; Kano Sharia Penal Code, art. 50) een halsmisdad, waarbij de positie van de nabestaanden, anders dan bij gewone doodslag, irrelevant is. Een opvallende omissie in de Noord-Nigeriaanse wetboeken van strafrecht is dat zij niets zeggen over de noodzaak van gelijkwaardigheid tussen slachtoffer en dader. Het ligt in de verwachting dat op dit punt de Malikitische doctrine toegepast zal worden die inhoudt dat een voorwaarde voor vergelding is dat het bloedgeld van de dader niet hoger mag zijn dan dat van het slachtoffer. In de praktijk betekent dit dat een moslim die een christen vermoordt, niet tot de doodstraf veroordeeld kan worden.

Er zijn inmiddels een aantal veroordelingen tot amputatie uitgesproken en uitgevoerd. Hoger beroep werd niet aangetekend, omdat de veroordeelden ofwel onder druk werden gezet door hun omgeving met het argument dat zij geen goede moslims zouden zijn als zij het vonnis zouden aanvechten, ofwel omdat zij zelf overtuigd waren dat het ondergaan van de straf in dit leven, hun lijden in het hiernamaals zou verzachten. Ook zijn er verscheidene vonnissen voor vergelding voor verwonding uitgesproken. Op 26 mei 2001 werd Ahmad Tijani veroordeeld in Manfalushi, Katsina, tot het laten verwijderen van zijn rechteroog, omdat hij een man had aangevallen en aan het oog verwond had. De rechter had het slachtoffer de keuze gegeven tussen het eisen van 'een oog om een oog' of vijftig kamelen, dat wil zeggen de bloedprijs voor zo'n verwonding. In een bizarre zaak besloot in januari 2003 de *shari'a*-rechtbank in Bauchi dat van een 45-jarige man het rechterbeen vanaf de knie moest worden verwijderd (zonder verdoving of pijnstillers), zoals de man eerder had gedaan bij zijn vrouw, die hij ervan had beschuldigd zich meer dan nodig te hebben ontbloot tegenover een arts toen zij een injectie kreeg. Ik beschik niet over informatie omtrent de uitvoering van deze vonnissen.

De toepassing van de nieuwe *shari'a*-wetboeken van strafrecht is soms problematisch vanwege de constitutionele structuur van de Nigeriaanse federatie. De politie is een federale instantie en politiepersoneel werkt vaak buiten de regio waar ze vandaan komen. Dat betekent dat in moslimdeelstaten er ook veel niet-islamitische politieagenten werken. Zij zijn niet al te ijverig in het opsporen van specifieke *shari'a*-overtredingen. Sterker, er circuleerden berichten over politie-

bureaus in het Noorden die na de invoering van het verbod op alcohol begonnen te functioneren als dranklokalen. Deze lakse houding van de politie resulteerde in de komst van burgerwachten: moslims, ontevreden over de gebrekkige handhaving van het islamitisch strafrecht, vormden zogenoemde *hisba* groepen, gingen patrouilleren door de stedelijke wijken en vielen plaatsen aan waarvan zij dachten dat er alcohol werd geserveerd of dat er prostitutie werd bedreven. Om dit fenomeen tegen te gaan, stelden verschillende deelstaten officiële *hisba* organisaties in die met de politie moesten samenwerken.

De herintroductie van islamitisch strafrecht in het Noorden is omgeven door politieke en juridische complicaties. Het zal een geschilpunt blijven tussen het islamitische noorden en de rest van Nigeria. Een van de grootste juridische problemen is dat de *sharī'a*-wetboeken van strafrecht op verscheidene punten niet in overeenstemming zijn met de Nigeriaanse federale grondwet. De eerste controverse betreft de vraag of de invoering van deze wetten wel verenigd kan worden met het seculiere karakter van de Nigeriaanse staat. Artikel 10 van de grondwet bepaalt: 'De Regering van de Federatie of van een Deelstaat zal geen religie tot staatsreligie maken.' Maar de kwestie is niet zo eenvoudig als het lijkt, aangezien de *sharī'a* voor lange tijd zonder enig probleem geaccepteerd is geweest als het familie- vermogens- en procesrecht van de noordelijke deelstaten. Er bestaat evenwel geen enkele twijfel over het onconstitutionele karakter van de impliciete introductie van het Malikitisch bewijsrecht: de grondwet bepaalt dat wetgeving over bewijslast aan de federale wetgever is voorbehouden. Tot slot bestaat er een conflict tussen de *sharī'a*-wetboeken van strafrecht en enige mensenrechten die in de federale grondwet gegarandeerd worden. In het hier volgende zal ik nader ingaan op de verhouding islamitisch strafrecht en mensenrechten.

3 Punten waarop de *sharī'a*-wetboeken van strafrecht in strijd zijn met de grondwet en mensenrechtenverdragen

In het volgende zal ik de mogelijke conflictgebieden bespreken tussen de bepalingen van de *sharī'a*-wetboeken van strafrecht enerzijds en de Nigeriaanse grondwet en mensenrechtenverdragen die door Nigeria geratificeerd zijn anderzijds. Ik wil hier echter benadrukken dat de exacte definitie van mensenrechten in veel gevallen afhankelijk is van culturele interpretaties. Dit betekent dat de inhoud ervan niet voor honderd procent vastligt en een zekere onderhandelingsmarge kent. Deze te definiëren zou een taak van de nationale juridische overheid zijn en, meer in het bijzonder, van het Federale Hooggerechtshof.

3.1 Marteling of wrede, vernederende of onmenselijke bestraffing

Marteling of wrede, vernederende of onmenselijke bestraffing zijn verboden door zowel de Nigeriaanse grondwet als door het Verdrag tegen Foltering en andere Wrede en Onmenselijke of Onterende Behandeling of Bestrafing van 1989. Deze bepalen dat niemand onderworpen mag worden aan marteling of aan onmenselijke of vernederende bestraffingen en dat staten maatregelen moeten treffen om te voorkomen dat ambtenaren dergelijke martelingen of bestraffingen uitvoeren.⁶

Dit is een van de meest opvallende conflictgebieden tussen de nieuwe wetboeken van strafrecht en mensenrechtenbeginselen. Weinig juristen zouden ontkennen dat amputatie van ledematen of vergelding voor ernstig letsel zoals verblinding of het trekken van tanden inderdaad een vorm van marteling is. Hetzelfde kan gezegd worden van de doodstraf door steniging of kruisiging (tenminste waar dat betekent dat de veroordeelde gedood wordt nadat deze gekruisigd is) alsmede van de doodstraf wegens doodslag waarbij de executie wordt uitgevoerd op de wijze waarop de betreffende doodslag is gepleegd. Tot op heden zijn vonnissen tot amputatie of steniging nog niet in hoger beroep voor het Federale Hooggerechtshof (Supreme Court of Nigeria) gekomen, waar de vonnissen zouden worden getoetst op verenigbaarheid met de grondwet. Aangezien de verwachting is dat het Hof vele bepalingen van de *sharī'a*-wetboeken van strafrecht als strijdig met de grondwet zal aanmerken, bestaat er een wijdverbreide vrees dat een dergelijke toetsing door het Federale Hooggerechtshof het antagonisme tussen het Noorden en het Zuiden zou aanwakkeren, zelfs tot een punt waarop het bestaan van de federatie in gevaar komt.

3.2 Inbreuk op elementaire kinderrechten

In klassiek islamitisch recht geldt de puberteit als de grens tussen minder- en meerderjarigheid. Het criterium is puur fysiek: de puberteit wordt vastgesteld aan de hand van lichamelijke tekenen zoals menstruatie en borstgroei (voor vrouwen) en de ontwikkeling van okselhaar en ejaculatievermogen (voor mannen). De klassieke doctrine is overgenomen door de huidige *sharī'a*-wetboeken van strafrecht. Dit betekent dat kinderen op zeer jonge tienerleeftijd gestraft kunnen worden met *hadd*-straffen van verminking, met vergelding voor verwonding en met de doodstraf.⁷ Deze straffen zijn in strijd met het Verdrag voor de Rechten van het Kind (1989). Dat dit niet slechts een theoretische kwestie is blijkt uit de veroordeling op 5 juli 2001 van een vijftienjarige jongen tot amputatie wegens diefstal, in Birnin Kebbi, de hoofdstad van de deelstaat Kebbi.

3.3 Het legaliteitsbeginsel

Artikel 36 (12) van de grondwet stipuleert dat “een persoon zal niet veroordeeld worden voor een misdaad tenzij die misdaad is gedefinieerd en de straf ervoor voorgeschreven is in een wet in formele zin (“written law”).” In strijd met deze bepaling bevatten alle *sharī'a*-wetboeken van strafrecht (met uitzondering van de Kano Sharia Penal Code) een artikel dat bepaalt dat elke handeling die volgens de *sharī'a* strafbaar is, dit ook is volgens het *sharī'a*-wetboek van strafrecht, ook al is de betreffende handeling niet in de wet genoemd.⁸

3.4 Gelijkheid voor de wet

Een van de meest prominente beginselen in de leer van de mensenrechten is dat alle personen gelijk zijn voor de wet en recht hebben op dezelfde wettelijke bescherming. Dit beginsel is verwoord in artikel 42 van de grondwet. Hetzelfde beginsel komt tot uitdrukking in internationale mensenrechtenverdragen.⁹ Hier zal ik nagaan of de *sharī'a*-wetboeken van strafrecht strijdig zijn met dit principe voor wat geslacht en religie betreft.

In de nieuwe wetboeken van strafrecht bestaan slechts enkele bepalingen die discrimineren op basis van geslacht. Evenals het geval is met de Penal Code van 1959,¹⁰ staan de nieuwe wetboeken van strafrecht fysieke correctie van de echtgenote toe aan de echtgenoot (Zamfara strafrechtbepaling, artikel 76 d) en bepalen dat, vanwege geïmpliceerde goedkeuring, een man niet in staat wordt geacht zijn vrouw te verkrachten in de betekenis die de wet daar aan geeft. De Niger Sharia Penal Code, artikel 68 (A) (3) (b) is de enige die bepaalt dat inzake de vereisten van bewijs voor *zinā'* (onwettige geslachtsgemeenschap), de getuigenis van mannen een hogere waarde heeft dan die van vrouwen. Anderzijds discrimineert de Kano Sharia Penal Code (artikel 125) tegen mannen, doordat de straf voor *zinā'* voor ongehuwde mannen bestaat uit geseling en een jaar gevangenisstraf, terwijl dit delict voor ongehuwde vrouwen alleen met geseling bestraft wordt. In het algemeen bestaat er weinig onderscheid op basis van geslacht in de teksten van de nieuwe wetboeken van strafrecht. Echter, daar waar de wetboeken zwijgen, passen de rechtbanken de klassiek Malikitische doctrine toe, die op een aantal punten discriminerend is. De meest prominente vorm van geslachtsdiscriminatie is de toepassing door de lagere *sharī'a*-rechtbanken - zonder een daartoe geldende bepaling in de *sharī'a*-wetboeken van strafrecht - van de klassiek Malikitische doctrine dat buitenechtelijke zwangerschap als bewijs geldt voor onwettig geslachtsverkeer. Gezien het feit echter dat *sharī'a* hoven van beroep tot twee maal toe een vonnis hebben vernietigd dat op een dergelijke bewijslast berustte, lijkt het erop dat dit niet langer als bewijs wordt toegelaten.¹¹ Een andere vorm van geslachtsdiscriminatie is het verschil in de bloedprijzen voor

mannen en vrouwen in moord- of verwondingzaken. De wetboeken specificeren alleen de bloedprijs van een mannelijke moslim, en impliceren zo dat de levens van vrouwen en niet-moslims een daarvan afwijkende geldwaarde hebben.

Met betrekking tot religie is het duidelijk dat moslims en niet-moslims verschillend behandeld worden. Ik heb evenwel geen gevallen van discriminatie van niet-moslims gevonden, aangezien de *sharī'a* bepalingen alleen gelden voor moslims. Feitelijk schendt ook dit het beginsel van gelijkheid, maar dan in het voordeel van niet-moslims. Bijvoorbeeld, de straf voor bepaalde vormen van diefstal, amputatie voor moslims en gevangenisstraf voor christenen, is evident strijdig met dit beginsel. Maar aangezien ook de Penal Code van 1959 een onderscheid maakte tussen moslims en christenen waar het bepaalde delicten betrof (bijvoorbeeld het drinken van alcohol), krijgt men de indruk dat dergelijke verschillen geaccepteerd zijn en niet worden gezien als essentiële schendingen van het gelijkheidsbeginsel.

3.5 Schendingen van de vrijheid van godsdienst

Een van de meest belangrijke conflicten tussen de *sharī'a* en de internationaal erkende mensenrechtenbeginselen is de *sharī'a*-bepaling dat moslims niet van godsdienst kunnen veranderen en dat ze met de dood bestraft kunnen worden indien zij dat niettemin doen. Afvalligheid (*ridda*) brengt ook het verlies van burgerrechten met zich mee, zoals het recht getrouwd te zijn (het huwelijk van een afvallige wordt direct nietig verklaard) en het recht op eigendom. Maar geen van de nieuwe wetboeken van strafrecht heeft afvalligheid als een strafbaar feit opgenomen, ongetwijfeld vanwege de wel zeer in het oog springende tegenstrijdigheid met artikel 38 van de grondwet, waarin de vrijheid van verandering van religie expliciet is opgenomen. Dit betekent nog niet noodzakelijkerwijs dat afvalligheid niet onder deze wetten bestraft kan worden. Zoals we eerder hebben gezien, bevatten vrijwel alle *sharī'a*-wetboeken van strafrecht de bepaling dat elke handeling die volgens de *sharī'a* strafbaar is, dit ook volgens het *sharī'a*-wetboek van strafrecht is, ook al is de betreffende handeling niet in de wet genoemd. Het ligt voor de hand dat zij die de bepaling opstelden, afvalligheid in gedachten hadden. Nochtans zijn er geen gevallen van vervolging voor afvalligheid bekend.

Aangezien christenen niet onder de bepalingen van de nieuwe *sharī'a*-wetboeken van strafrecht vallen, kan niet gesteld worden dat zij gebukt gaan onder religieuze onderdrukking. Niettemin bevatten de nieuwe wetboeken van strafrecht enige bepalingen die een uitwerking kunnen hebben op de praktisering van de traditionele religieuze en magische gebruiken. Artikel 406 (d) van de Zamfara strafrechtbepaling stelt:

Hij die de leiding heeft over, of aanwezig is bij, of deelneemt aan de aanbidding of oproeping van enige *juju* [geest] die onwettig is verklaard onder de voorziening van artikel 405 zal bestraft worden met de dood;

Het voorafgaande artikel 405, waar de tekst naar refereert, verklaart de aanbidding of het oproepen van *juju* voor onwettig en legt uit dat onder *juju* begrepen is de aanbidding of oproeping van enige zaak of wezen buiten Allah. Dit maakt deel uit van de artikelen 405 tot 409 die magische gebruiken en hekserij behandelt. Artikel 405 is in bijna precies dezelfde bewoordingen vervat in de Penal Code van 1959, maar deze stelt daar veel lichtere straffen op. De uitleg van artikel 405, die de betekenis van *juju* uitbreidt tot “aanbidding of oproeping van enige zaak of wezen buiten Allah”, en het gegeven dat dit een halsmisdrijf is, verlenen de bepalingen een gevaarlijke lading, aangezien zij zouden kunnen worden ingezet tegen alle religieuze gebruiken die onislamitisch worden geacht. De precieze strekking van dit artikel is onduidelijk. Aangezien de bepalingen zich alleen tot moslims richten, lijken de bepalingen te refereren aan personen die zichzelf als moslim beschouwen maar niettemin participeren in de praktijken zoals die in de artikelen genoemd worden.

4 De uitdaging

4.1 Wets hervormingen

De spanningen tussen de Federatie en de Noordelijke moslimstaten over de grondwettelijkheid van de *shari'a*-wetboeken van strafrecht vormen nieuwe uitdagingen, in het bijzonder aan het adres van de moslims in Nigeria. Als de Noordelijke deelstaten met hun grotendeels islamitische bevolking in de Federatie willen blijven dan moet hun wetgeving sporen met de grondwet, er van uitgaande dat er geen meerderheid in de Federatie is die een drastische herziening van de grondwet en de herroeping van de mensenrechtenverdragen voorstaat. Daarmee is het aan de Noordelijke deelstaten om duidelijk te maken dat het *shari'a*-strafrecht niet noodzakelijkerwijs een constitutioneel probleem vormt. Anderzijds moet het Zuiden zich realiseren dat wanneer *shari'a*-wetgeving is geïntroduceerd, het erg moeilijk is om het weer af te schaffen. Een moslimpoliticus die kond doet van zijn voornemen om de *shari'a* af te schaffen, pleegt politieke zelfmoord en verliest zijn legitimiteit. Dit betekent dat de enige optie is de *shari'a*-bepalingen te herformuleren. Uit praktische overwegingen is het aanbevelenswaardig dat dit gebeurt via een gezamenlijk optreden van alle deelstaten die *shari'a*-strafrecht hebben ingevoerd. Zo zal er tenslotte één *sha-*

ri'a-wetboek van strafrecht van kracht zijn in al deze deelstaten, zoals dat eerder het geval was met de Penal Code for Northern Nigeria van 1959.

Wat zijn nu de opties voor het herformuleren van de *shari'a*-wetboeken van strafrecht die nu van kracht zijn? De eerste is relatief simpel: Het opstellen van een *shari'a*-wetboek van strafrecht met de bepaling dat de *hadd*-straffen niet zullen worden toegepast voordat alle burgers vrij van gebrek zijn. Dit is geen volstrekt nieuwe notie waar het de uitvoering van de *hadd*-straffen betreft. Voor zover ik weet, is deze interpretatie voor het eerst voorgesteld door de Egyptische Moslimbroeders in de jaren veertig.¹² Zij betoogden dat de *hadd*-straf voor diefstal alleen opgelegd mag worden als de staat er voor heeft gezorgd dat alle burgers vrij van gebrek zijn door hen te voorzien van voedsel, kleding en onderdak. Dit gaat terug op de *hadith al-majā'a* (hadith van de hongersnood), die vermeldt dat Kalief Omar tijdens een jaar van hongersnood, de *hadd*-straf voor diefstal tijdelijk ophief, omdat in een dergelijke situatie diefstal verontschuldikbaar is. Het argument kan uitgebreid worden tot de straf voor roof (*hirāba, qat' al-tariq*) en zelfs tot de straf voor onwettig geslachtsverkeer (*zinā*), gezien de materiele lasten die een huwelijk met zich meebrengt (woning, bruiloftskosten, bruidsschat, etc.).

Andere opties komen neer op een volledige revisie van de wetboeken van strafrecht. Vaak wordt tegen dergelijke voorstellen ingebracht dat de bepalingen Gods wet bevatten en dat Gods wet niet kan worden veranderd. Maar dit argument snijdt geen hout. De *shari'a*-wetboeken van strafrecht die nu zijn ingevoerd zijn codificaties van de Malikitische rechtsschool, aangevuld met een groot aantal bepalingen uit de Penal Code van 1959. Dit kan niet beschouwd worden als de uitdrukking van de enige correcte juridische doctrine van de *shari'a*, aangezien er verschillende rechtsscholen (*madhāhib*) met elk hun eigen juridische interpretaties bestaan. De nieuwe *shari'a*-wetboeken zijn gebaseerd op selectie en bevatten dus maar één van de verschillende naast elkaar bestaande interpretaties.

Bovendien is de *shari'a* niet een statische verzameling van regels, voor eens en voor altijd vastgelegd door de juristen van de vroege islamitische periode. De meeste gezaghebbende islamitische geleerden zijn tegenwoordig van mening dat de verplichting van *taqlid* (d.i. het volgen van de gevestigde opinies van de rechtsscholen, zonder de onderliggende argumenten te toetsen) niet langer geldt. Toch hebben de opstellers van de *shari'a*-wetboeken van strafrecht in Nigeria precies dat gedaan: *taqlid* van de Malikitische opinies. Een door vele (misschien wel de meeste) hedendaagse moslimgeleerden onderschreven mening is dat de *shari'a* een juridisch systeem is dat geschikt is voor alle tijden en plaatsen. Sommige principes staan vast en zijn onveranderbaar, maar de details kunnen aangepast worden. Aangezien de maatschappij verandert, vereist dit een voortdurende dialoog met de geopenbaarde bronnen van de *shari'a*, i.e. de koran en

de sunnah, door middel van *ijtihād*. Dit is een collectieve plicht (*fard kifāya*) voor de moslimgemeenschap.

Mocht men deze nieuwe *ijtihād* al te vermetel achten, dan bestaat er nog de mogelijkheid om de bepalingen te herformuleren binnen de kaders van de door de verschillende rechtsscholen geaccepteerde opinies. Dit is de wijze waarop de meeste islamitische landen tegenwoordig hun familie-, personen- en erfrecht hebben hervormd. De wetboeken op het gebied van het personeel statuut die gelden in de meeste islamitische landen, zijn selecties van opinies die het beste aansluiten op de eisen van de moderne tijd. Dat wil zeggen dat landen waar de rechtbanken de Hanafitische doctrine hanteerden, in de rechtsbepalingen ook delen van Malikitisch recht introduceerden om zo de scheidingsmogelijkheden van vrouwen uit te breiden. Andersom hebben sommige Malikitische landen de Hanafitische doctrine overgenomen die het noodzakelijk maakt dat volwassen vrouwen hun instemming moeten geven aan hun eigen huwelijk, ook wanneer dit hun eerste huwelijk betreft. In sommige gevallen hebben de bepalingen nieuwe interpretaties geïntroduceerd die op *ijtihād* berusten. Zo bestaat sinds 2000 in Egypte de mogelijkheid voor vrouwen om een scheiding aan te vragen op basis van *khul'*, eventueel tegen de wens van de echtgenoot in. Dit laat zien dat het volledig geaccepteerd is in de islamitische wereld dat er creatief gebruik wordt gemaakt van de variëteit aan opinies en zelfs van *ijtihād*, waarbij het concept van het algemeen welzijn (*maṣlaḥa*) als leidraad wordt genomen in de zoektocht naar sociaal wenselijke oplossingen.

Veel bepalingen van persoonsrecht die in de islamitische wereld gelden, hebben een minimumleeftijd voor het sluiten van een huwelijk geïntroduceerd, terwijl zo iets in de klassieke doctrines niet voorkomt. Deze hervorming was geïnspireerd op het principe van *maṣlaḥa*, aangezien grote delen van de bevolking kindhuwelijken als sociaal onwenselijk beschouwden. Een vergelijkbare stap kan gezet worden met betrekking tot de *sharī'a*-wetboeken van strafrecht: het beperken van de strafrechtelijke aansprakelijkheid in geval van *hadd*-overtredingen, doodslag en verwonding, tot personen vanaf achttien jaar. Dit zou de bepalingen meer overeenkomstig het Verdrag voor de Rechten van het Kind maken.

Onder de huidige omstandigheden moet het invoeren van *sharī'a*-strafrecht niet berusten op een slaafs volgen van middeleeuwse juridische teksten. Zelfs in landen waar *sharī'a*-strafrecht al eerder gecodificeerd is, zoals Iran en Pakistan worden discussies gevoerd over principiële zaken. Ik zal enige voorbeelden geven om te laten zien dat de ruimte voor discussie veel breder is dan doorgaans wordt aangenomen.

Een in verschillende landen gevoerde discussie betreft de vraag of steniging werkelijk een *hadd*-straf is. Het probleem is dat het in de koran niet genoemd wordt. Koran 24:2 leert:

De ontuchtige vrouw en de ontuchtige man geselt een ieder hunner met honderd geselslagen en laat uw medelijden u niet van [deze] dienst aan God weerhouden indien u gelooft aan God en de Laatste Dag. En laat een groep gelovigen van hun bestraffing getuige zijn. (K.24:2)

Toen Libië begin jaren zeventig de *sharī'a*-wetboeken van strafrecht introduceerde, werd de straf voor onwettig geslachtsverkeer niet gesteld op steniging, op grond van het feit dat de dood door steniging niet in de Koran is opgenomen. In een vergelijkbaar geval bepaalde het Pakistaanse Federal Shariat Court dat de wet die steniging als straf voor ongewettigd geslachtsverkeer stelt, nietig was, omdat zij strijdig zou zijn met de voorschriften van de Islam. De Pakistaanse grondwet bepaalt dat wetten geen rechtskracht hebben indien ze strijdig zijn met de voorschriften van de Islam. Spijtig genoeg werd de beslissing van dit gerechtshof teruggedraaid toen de president van de republiek zich met de zaak bemoeide en een aantal rechters in het Hof verving door meer conservatieve rechters. Niettemin is steniging als straf nog nooit in Pakistan uitgevoerd.

Dergelijke discussie vinden zelfs plaats in Iran, toch gezien als een van de meest conservatieve islamitische landen. Niet lang geleden ontstond er een discussie over steniging en op 29 december 2002 verordonneerde het hoofd van de rechterlijke macht de rechtbanken om geen stenigingvonnis uit te vaardigen. Dit lijkt het resultaat te zijn geweest van een campagne die begon met door een aantal vrouwelijke parlementariërs en van enkele fatwas van prominente ayatollahs. Een tweede discussiepunt dat in Iran werd behandeld betrof de rechtvaardigheid van de differentiatie in de bloedprijs van mannen, vrouwen, moslims en niet-moslims. Hierop werd een wetsvoorstel ingediend die het verschil in bloedprijs tussen moslims en niet-moslims wil opheffen.

Deze voorbeelden laten zien dat zelfs in als conservatief bekend staande landen die de *sharī'a* toepassen, discussies plaatsvinden onder de premisse dat de exacte inhoud van de *sharī'a* bepaald moet worden aan de hand van plaats- en tijdgebonden omstandigheden.

4.2 De rol van de rechterlijke macht

Een van de grootste problemen waarmee de introductie van de *sharī'a*-wetboeken van strafrecht in Nigeria gepaard gingen, was het feit dat het justitiële apparaat onvoldoende in staat was om de wetten toe te passen. Dit probleem, op zich al ernstig, werd nog gecompliceerder, aangezien de nieuwe wetboeken van strafrecht veel omissies bevatten die door jurisprudentie ingevuld moesten

worden. Het is opvallend dat in zowel de zaak Safiyyatu Hussaini als in de zaak Amina Lawal, de vonnissen in hoger beroep vernietigd werden op technische en procedurele gronden. Ik vrees dat dit exemplarisch is voor het niveau van kennis van *sharī'a*-strafrecht en -procedure onder de lagere rechters. Enige elementaire regels omtrent de berechting van ongeoorloofde geslachtsgemeenschap (*zinā*) komen in de volgende hadith tot uitdrukking:

Een moslim kwam naar de Profeet toen deze zich in de moskee bevond, en riep hem toe: “O Boodschapper van God, ik heb onwettige seksuele omgang gehad.” De profeet keerde zich van hem af. Maar de man ging voor hem staan en zei: “O Boodschapper van God, ik heb onwettige seksuele omgang gehad.” Wederom keerde de Profeet zich van hem af, totdat hij het vier keer herhaald had. Nadat hij vier maal tegen zichzelf had getuigd, vroeg de Profeet hem: Ben je misschien ietwat krankzinnig? De man antwoordde nee. Toen vroeg hij: Ben je ooit getrouwd geweest? En de man antwoordde ja. Toen zei de Profeet: Neemt hem mee en stenigt hem.

Uit de eerder genoemde vonnissen kan men opmaken dat de lagere rechters slecht op de hoogte zijn van de regels van het islamitische strafprocesrecht. Zo hebben ze verzuimd de regel toe te passen die door deze hadith wordt gegeven en volgens welke de rechter zelf moet nagaan of er omstandigheden zijn die zouden kunnen leiden tot vrijspraak of ontslag van rechtsvervolging.

Wetshervorming kan aldus niet succesvol zijn dan wanneer de rechters die de wetten uitvoeren beter bekend zijn met de nieuwe bepalingen en, nog belangrijker, dat zij beter bekend zijn met de geest van het *sharī'a*-strafrecht. Er zijn zovele hadiths die uitdrukking geven aan de tegenzin van de Profeet Mohammed en de Rechtgeleide Kaliefen om *hadd*-straffen toe te passen. De bekendste is wel het gezegde: “Vermijdt de vaste (*hadd*) straffen op grond van *shubha* zoveel u kunt (*udru'u al-ḥudūd bi-l-shubūhāt mā istaṭa'tum*).”¹³ Om dit principe maximaal door te voeren, zou Noord Nigeria het voorbeeld van Pakistan kunnen volgen. In Pakistan moeten veroordelingen tot *hadd*-straffen worden bevestigd door het Federal Shariat Court. Aangezien dit Hof zeer strikt de wetsregels van *hadd* en vergelding toepast, is er nooit een veroordeling tot amputatie, steniging, vergeldende verminking, of kruisiging ten uitvoer gelegd. Dat is een belangrijke stap, aangezien het Federale Hof de zaak niet als hoger beroep behandelt, waarbij het voorkomen van de zaak afhankelijk is van de veroordeelde, maar als een juridisch automatisme zonder welke de straf niet kan worden uitgevoerd. Een vergelijkbare instelling zou in Noord Nigeria een gunstige uitwerking kunnen

hebben. Het zou de tekortkomingen van de lagere rechtbanken kunnen tegengaan en een meer correcte toepassing van de wet kunnen verzekeren.

5 Conclusies

Ik zal hier een korte uiteenzetting geven van mijn bevindingen met betrekking tot mogelijke oplossingen voor de tegenstellingen tussen de huidige *sharī'a*-wetboeken van strafrecht en de mensenrechten zoals vervat in de federale grondwet. Ik heb gepoogd te laten zien dat de huidige patstelling overkomelijk is en dat de claim van sommige noordelijke moslims dat de huidige *sharī'a*-wetboeken van strafrecht identiek zijn met Gods wet en dientengevolge niet kunnen worden gewijzigd, incorrect is en weerlegd kan worden door een blik te werpen op de islamitische wereld in het algemeen en in het bijzonder de landen die gedurende de laatste decennia *sharī'a*-strafwetgeving hebben ingevoerd.

In overeenstemming met wat vele islamitische geleerden leren, is mijn uitgangspunt dat de *sharī'a* een flexibele wettelijke doctrine is met een intrinsiek aanpassingsvermogen. Het is een collectieve plicht van islamitische geleerden van alle tijden om *ijtihād* te beoefenen en op zoek te gaan naar nieuwe interpretaties, waarbij zij de specifieke omstandigheden van hun streek en tijd in hun overwegingen moeten betrekken zodat ze een praktisch toepasbaar rechtssysteem ontwikkelen. Dit idee is echter in strijd met wat de wetgevers van de noordelijke deelstaten hebben gedaan toen zij het *sharī'a*-strafrecht codificeerden. Zij hebben namelijk hun toevlucht genomen tot de klassieke Malikitische doctrine, die zij slaafs hebben overgenomen zonder acht te slaan op de vereisten van hun tijd en plaats en in het bijzonder zonder acht te slaan op de positie van de noordelijke deelstaten in de Federatie.

Voor een herformulering van het *sharī'a*-strafrecht, die meer in overeenstemming is met de nationaal en internationaal erkende mensenrechten, beschikt men over drie mogelijke strategieën:

(a) de invoering van een sharia wetboek van strafrecht dat de bepaling bevat dat de *hadd*-straffen pas zullen worden toegepast vanaf het moment waarop alle burgers vrij van gebrek zijn;

(b) de invoering van een *sharī'a*-wetboek van strafrecht dat dat zich alleen baseert op de zeer weinige bronnen die absolute autoriteit genieten en volstrekt eenduidig zijn, en verder berust op *ijtihād*;

(c) de invoering van een *sharī'a*-wetboek van strafrecht gebaseerd op een selectie uit de doctrines van de verschillende rechtsscholen van die bepalingen die het meest in overeenstemming zijn met de vereisten van de moderne tijd.

Maar daarnaast is een betere scholing voor de rechters van de lagere rechtbanken noodzakelijk. Zij worden soms te veel geleid door enthousiasme en ge-

loofsijver bij het toepassen van het nieuwe *sharī'a*-strafrecht en missen de noodzakelijke kennis om in geval van *hadd*- en vergeldingszaken te kunnen rechtspreken. In een Egyptische diefstalzaak in 1862, veroordeelde een lagere *qāḍī* de twee gedaagden tot amputatie van de rechterhand. Het vonnis werd verworpen door de Hoge Raad, die de *qāḍī* en de *muftī* die het vonnis had bekrachtigd, een uitbrander gaf met de volgende woorden:

Zij hadden zeer voorzichtig te werk moeten gaan met betrekking tot een dergelijk vonnis en zij hadden een dergelijke vonnis slechts mogen uitspreken nadat zij complete zekerheid hadden verkregen, want in een dergelijk geval mag een veroordeling tot amputatie niet uitgesproken worden op de wijze waarop zij dat deden, [namelijk] door [slechts] de vingertopjes te dippen in de zee van Abū Ḥanīfa's jurisprudentie.¹⁴

Bijna anderhalve eeuw later, heeft deze waarschuwing nog niets van zijn toepasbaarheid verloren.

NOTEN

- 1 Voor een uitgebreider overzicht van de herintroductie van het *sharī'a*-strafrecht in Noord Nigeria, zie: Ruud Peters, *Islamic criminal law in Nigeria*, Ibadan: Spectrum Books, 2003, viii, 87 pp.
- 2 Bauchi, Borno, Gombe, Jigawa, Kaduna, Kano, Katsina, Kebbi, Niger, Sokoto, en Yobe. De *sharī'a*-strafrechtbepalingen van de meeste van deze deelstaten volgen het voorbeeld van de Zamfara bepalingen, behoudens kleine wijzigingen. De deelstaat Kano heeft evenwel een onafhankelijke *sharī'a*-strafrechtbepaling opgesteld, terwijl men in Niger genoeg nam met enkele amendementen op de 1959 strafrechtbepaling voor Noord Nigeria.
- 3 Zamfara *sharī'a*-strafrechtbepaling, Artikel 92. Andere strafrechtbepalingen bevatten een gelijkaardig artikel.
- 4 Voor een uitvoerige verhandeling over de zaak Safiyyatu Hussaini, zie: Rudolph Peters, "The re-Islamization of criminal law in Northern Nigeria and the judiciary: the Safiyyatu Hussaini case," in *Dispensing justice in Islamic courts*, ed. M.K. Masud, R. Peters, and D. Powers, *Studies in Islamic Law and Society* (Leiden: Brill, verwacht).
- 5 Zamfara Strafrechtbepaling, Artikel 240. In November 2001 veroordeelde een *sharī'a*-rechtbank in Katsina Sani Yakubu Rodi tot de dood middels messteken op dezelfde wijze als waarop deze zijn slachtoffers had

vermoord. Het is mij op dit moment niet bekend of het vonnis is uitgevoerd.

- 6 Grondwet, Artikel 34; Anti-Folterverdrag, Art. 1 (1) en 16 (1).
- 7 Zamfara strafrechtbepaling, Artikel 47, 63(1), 71; Kano strafrechtbepaling, Artikel 47, 62A.
- 8 Zamfara strafrechtbepaling, Artikel 92; Jigawa strafrechtbepaling, 92; Bauchi strafrechtbepaling, Artikel 95; Yobe strafrechtbepaling, Artikel 92; Kebbi strafrechtbepaling, Artikel 93.
- 9 Art. 14 en 26 van het Internationale Verdrag voor Burgelijke en Politieke Rechten (ICCPR): "All persons shall be equal before the courts and tribunals." "All persons are equal before the law and are entitled without any discrimination to the equal protection of the law."
- 10 Artikel 55 (1) (d), "onder de voorwaarde dat betreffende correctie wettelijk was toegestaan volgens het echtelijk gewoonterecht (subject to the condition that such correction was lawful under customary law of the spouses)."
- 11 Zie: Peters, "The re-Islamization of criminal law in Northern Nigeria and the judiciary."
- 12 Zie Mitchell, 1969, 240-1, voor citaten van Ḥasan al-Bannā', Sayyid Quṭb, en 'Abd al-Qādir 'Awda.
- 13 Ibn Ḥajr al-'Asqalānī, *Bulūgh al-marām min adillat al-aḥkām*, (Cairo: Dār al-Kitāb al-'Arabī, s.a.), no. 1044.
- 14 Zie R. Peters, "Islamic and secular criminal law in 19th century Egypt: the role and function of the qadi." *Islamic Law and Society*, 4 (1997), pp. 70-90.